

Віталіна Шкаріна,

наук. співробітник Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

Розвиток системи національних метабібліографічних посібників в Україні

У статті розглядаються питання національної метабібліографії як складової національної бібліографії України. Прослідковується розвиток системи національних метабібліографічних посібників, аналізуються інші ґрунтовні метабібліографічні ресурси, зокрема електронні, які слугують матеріалами для національних метабібліографічних посібників.

К л ю ч о в і с л о в а: національна бібліографія України, національна бібліографія другого ступеня, національна метабібліографія, національні метабібліографічні посібники, метабібліографічні ресурси.

С трімке зростання кількості бібліографічних посібників породжує проблеми їх обліку та систематизації. Ця специфічна ділянка бібліографічної роботи та створювана нею продукція була названа у 1920-ті рр. відомим українським вченим М. І. Ясинським «бібліографією бібліографії» у його праці «Головні моменти з історії бібліографії» [24]. Паралельно фахівці послуговуються словосполученням «бібліографія другого ступеня». На початку 2000-х рр. І. С. Моргенштерн запропонував більш вдалий синонім – «метабібліографія», і він був підтриманий українськими та російськими дослідниками [10, с. 8]. Об'єктом обліку метабібліографії є всі види і форми бібліографічних посібників: як окремо видані, так і латентні форми (прикнижкові, внутрішньокнижкові, внутрішньожурнальні, пристатейні тощо). Враховуються джерела на традиційних носіях та електронні документи.

Зародження української метабібліографії наприкінці XIX ст. та її розвиток на початку XX ст. пов'язані з іменами Я. Ф. Головацького, І. О. Левицького, С. О. Єфремова, І. Т. Калиновича, Ф. П. Максименка, В. В. Дорошенка, Є.-Ю. Пеленського, М. І. Ясинського та ін. У XX ст. до справи поточно- та ретроспективного обліку бібліографічних посібників долучилися Книжкова палата, провідні бібліотеки України. Теоретично осмислювати метабібліографію та розробляти методику складання покажчиків бібліографічних посібників почав М. І. Ясинський. Прослідкувати історію становлення та розвитку української метабібліографії, а також її сучасний стан і перспективи розвитку можна за дослідженнями І. І. Корнейчика, Н. А. Рибчинської, О. Л. Промської, Г. М. Швецової-Водки та ін.

Перш ніж розглянути джерела української метабібліографічної інформації, які варто вважати складником національної бібліографії України,

з'ясуємо рамки самого поняття «національна бібліографія». Існуюча на сьогоднішній день багатозначність цього терміна є історично зумовленою. Саме тому фахівцями висловлюється думка про недоцільність його уніфікації [12, с. 111].

У фаховій літературі побутує як вузьке, так і розширене розуміння національної бібліографії та багатоваріантність розширеного. У вузькому розумінні вона визначається як загальна (універсальна) бібліографія, що забезпечує реєстрацію документів, виданих на території країни та інформує про них, тобто тлумачиться як «державна бібліографія». Широкі розуміння поняття «національна бібліографія» враховує шість принципів обліку залежно від охоплення друкованої продукції. Таким чином, національним бібліографічним посібником є такий, що відповідає будь-якій комбінації шести критеріїв відображення творів друку: видані на території даної країни; мовою чи мовами даної країни; твори уродженців даної країни, незалежно від місця їх проживання та мови творів; тематично пов'язані з даною країною, її нацією; видання, авторське право на які зареєстровані у даній країні; видані для даної країни поза її межами. Поступово ми відходимо від тлумачення національної бібліографії як суто державної, головним завданням якої є універсальний облік переважної більшості документів, що видаються на території країни. Вважаючи при цьому державну бібліографію її базовим елементом.

Сучасний розвиток уявлень про національну бібліографію як багатогранну систему бібліографічного пізнання документів україніки торкається і метабібліографічної складової. Її специфіка проявляється через властивості метабібліографічного посібника, а саме: він розширює коло інформаційних ресурсів не лише за рахунок екстеріоріки, як це відбувається при описі первинних документів. Відображаючи вторинні доку-

менти, метабібліографічний посібник через посередництво описаних у ньому джерел виводить нас за рамки найширшого розуміння національного ресурсу, бо інформує про знання, накопичені нацією, людством загалом.

Паралельно з системою національного бібліографічного обліку розвивається і система метабібліографічного обліку, однак фахівці, як правило, уникають цього терміна. Винятком є Н. А. Рибчинська, яка досліджувала внесок західноукраїнських діячів у розвиток «національної метабібліографії» [21]. Вочевидь, це пов'язано з тим, що система національної метабібліографії України поки що не є такою розвинутою, як система національної бібліографії, у рамках якої вона функціонує в якості специфічного сегмента. Національна бібліографія, обліковуючи і первинні, і вторинні документи, певним чином виконує функцію інформування про наявні бібліографічні посібники, однак, зростаючі інформаційні масиви коригують потреби науки і практики, змушуючи бібліографів рухатися у напрямі прискореного розвитку системи метабібліографії з чітко організованими ланками поточного і ретроспективного аналізу різноманітної бібліографічної продукції – як самостійних, так і латентних форм. Підґрунтя для такого розвитку вже закладено.

На державному рівні поточне обліковування джерел вторинної інформації в Україні здійснювалося спочатку лише у «Літописі книг» поряд з первинними документами, з 1969 р. – у піврічному покажчику Національної бібліотеки України (НБУ) ім. Ярослава Мудрого «Бібліотекознавство і бібліографія України», поряд з відображенням фахових публікацій. З 1939-го до 1991 р. українські бібліографічні посібники відображалися також у загальносоюзному покажчику «Библиография советской библиографии». З 2007 р. бібліографічні джерела почали фіксуватися у щорічному Національній бібліотеки України ім. Ярослава Мудрого «Метабібліографія України». Мали місце слушні зауваження стосовно назви покажчика у публікаціях, зокрема, Г. М. Шведової-Водки [23]. З одного боку, метабібліографія – це бібліографічна діяльність щодо створення метабібліографічних посібників, а не самі посібники. З іншого боку – назва бібліографічного посібника зазвичай говорить про те, що відображає даний посібник: літопис книг, літопис журнальних статей тощо. Тому доречніше було б назвати його інакше, наприклад: «Літопис бібліографічних посібників», «Бібліографічні посібники України» тощо.

Варто окремо зупинитися на спеціалізованих поточних метабібліографічних посібниках, які відоб-

ражають вторинні документи – автореферати і рецензії. «Літопис авторефератів дисертацій», «Літопис рецензій», як правило, не розглядаються як метабібліографічні посібники, хоча є такими за своєю суттю, адже обліковано у них такі різновиди бібліографічної інформації, як автореферат і рецензія. Особливість названих літописів полягає у тому, що описуються бібліографічні посібники, кожен з яких відображає не певну множину документів, а лише один документ (автореферат – одну дисертацію, рецензія – одну рецензовану працю) з розширеною бібліографічною характеристикою.

Зародками української ретроспективної бібліографії другого ступеня є відомості про бібліографічні посібники, які ми зустрічаємо у покажчиках І. О. Левицького, С. О. Єфремова, І. Т. Калиновича. Першим українським універсальним ретроспективним покажчиком бібліографічних посібників вважається праця М. І. Ясинського «Орієнтований список», поданий додатком до статті «Головні моменти з історії бібліографії» [24, с. 11–22]. У ньому відображено 264 українські окремо видані бібліографічні посібники за 1837–1926 рр. Серед перших окремо виданих універсальних ретроспективних покажчиків бібліографічних посібників є праця Є. Ю. Пеленського «Бібліографія української бібліографії» [14], в якій описано 2358 бібліографічних джерел: як окремо виданих, так і внутрішньокнижкових, внутрішньожурнальних бібліографічних посібників українською, російською, німецькою, польською та чеською мовами. Значні за обсягом видання підготовлені Книжковою палатою України: багатогалузевий покажчик «Книга про книги, 1917–1963: Техніка. Промисловість. Транспорт. Комунальне господарство: бібліогр. покажчик» (Харків, 1964) та універсальний покажчик «Бібліографічні посібники УРСР, 1976–1980» (Харків, 1985). В останньому обліковані окремі неперіодичні та періодичні бібліографічні видання, внутрішньожурнальні бібліографічні покажчики, списки, огляди, а також (на відміну від «Літопису книг») малотиражні видання. Метабібліографічними джерелами, які відображають лише науково-допоміжні бібліографічні посібники та хронологічно продовжують останній, є «Посібники наукової бібліографії, підготовлені бібліотеками України в 1981–1990 рр.» (Київ, 1993) та «Посібники наукової бібліографії, видані в Україні (1991–2005) : у 2 ч.» (Київ, 2011), підготовлені НБУ ім. Ярослава Мудрого.

З-поміж ретроспективних окремо виданих метабібліографічних посібників варто виокремити українознавчі покажчики – універсальні та галу-

зеві. Важливим універсальним українознавчим ретроспективним показником бібліографічних посібників є праця «Джерела українознавства (1574–1924)» (Київ, 1990) з ретроспекцією 350 років. Перший випуск – «Вітчизняні бібліографічні джерела» (Київ, 1990) [5] – відображає показники неперіодичних видань, що вийшли на території України та колишнього СРСР, але тут не враховано посібники, видані в інших країнах. Випуск другий – «Бібліографія бібліографічних посібників українських періодичних видань» (Київ, 1998) [6] – інформує як про вітчизняні, так і зарубіжні показники періодичних видань, які видавалися на території України незалежно від мови та за кордоном – українською мовою. Враховано універсальні і галузеві показники періодичних видань та збірників, показники змісту окремих періодичних видань.

Національною історичною бібліотекою України (НБУ) підготовлено галузевий українознавчий метабібліографічний показник «Бібліографічні посібники з історії України та архівні довідники, 1991–2010» (Київ, 2011). Він інформує про комплекс вторинних документів і є друкованим варіантом електронної бази даних. Класифікаційний бібліографічний репертуар державних та регіональних бібліотек за кожні п'ять років відображається у виданні Бібліотеки «Класифікаційні бібліографічні посібники бібліотек України»: 1976–1980, 1981–1985, 1986–1990, 1991–1995, 1996–2000, 2001–2005, 2006–2010 рр. В них зареєстровано показники бібліотек системи Міністерства культури України (державних наукових, обласних універсальних, для юнацтва, для дітей, центральних районних, міських), а також окремі видання галузевих бібліотек, навчальних закладів, музеїв, громадських організацій. Джерелами виявлення документів слугували видання державної реєстраційної бібліографії, поточні інформаційні посібники, звіти бібліотек.

Важливу роль у системі метабібліографії відіграють показники персональних (бібліографічних та біобібліографічних) показників. Значними за обсягом та хронологічним охопленням є такі видання: Інститутом енциклопедичних досліджень НАН України підготовлено показник персональних посібників «Науковці України ХХ – ХХІ століть : метабібліографія» (Київ, 2010). Позитивно позначилась на якості видання увага укладачів до афінних форм бібліографічної інформації в описаних джерелах, зокрема, подання змісту показників у бібліографічному записі. Ґрунтовним підсумовуючим виданням є анований метабібліографічний посібник Інституту біографічних досліджень НБУВ

«Українські персональні бібліографічні показники (1856–2013)» (Київ, 2015). Він відображає посібники більш як за 150 років. У 2012 р. в НБУВ розпочато роботу над проектом «Бібліографічна Шевченкіана», основна мета якого – показати картину історичного розвитку та сучасного стану бібліографії шевченківської бібліографії [13]. Сформована база даних, відбір матеріалу до якої триває, слугуватиме цінним джерелом для подальших досліджень життя та творчості Тараса Шевченка.

Слід зауважити, що підготовлені на сьогодні в Україні універсальні метабібліографічні посібники загальноукраїнського охоплення недостатньо повно відображають національну бібліографічну продукцію, на що неодноразово зверталася увага науковців. Іноді сама концепція відбору матеріалу, а також інші об'єктивні та суб'єктивні причини не дають змоги таку повноту забезпечити. У системі, що складалася, деякі ланки доповнюють інші, деякі дублюють, деякі просто відсутні. Суттєвим аспектом є також повнота бібліографічної характеристики вторинного документа: подача хоча б основних елементів змісту (частин, розділів тощо), перелік усіх укладачів та інших осіб, які долучалися до підготовки видання, інформація про усі допоміжні показники, анотація. У зв'язку з цим важливого значення набувають ґрунтовні метабібліографічні ресурси (універсальні, галузеві, видові), які слугують матеріалами для формування найбільш повного національного метабібліографічного ресурсу, для створення українського метабібліографічного репертуару.

Незамінним джерелом для виявлення неврахованих бібліографічних посібників є показники видань бібліотек та інших установ. Як правило, це показники, які є метабібліографічними частково. Так, видання «Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, 1918–1998» (Київ, 1998), «Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (1993–2003) рр.» (Київ, 2005) відображають окремо видані та внутрішньожурнальні бібліографічні посібники (універсального змісту та галузеві, ретроспективні та поточні бібліографічні показники, списки літератури, бібліографічні огляди, бібліографічні посібники іноземної літератури, біобібліографічні показники, друковані каталоги, показники бібліографічних посібників). У науково-допоміжному бібліографічному показнику «Національна парламентська бібліотека України (1866–2015)» (Київ, 2016) описано і вторинні ресурси: типові і зведені каталоги, посібники національної ретроспективної бібліографії, показники змісту періодичних видань та показники періодичних видань, науково-до-

поміжні бібліографічні посібники, колекції НПУ, рекомендаційні та професійно-виробничі бібліографічні покажчики, біобібліографічні посібники. На нашу думку, усі установи, покликані займатися бібліографуванням, мають видавати окремі підсумовуючі покажчики власної вторинної продукції – наприклад, за 5 чи 10 років. Окремим напрямом роботи є підготовка метабібліографічних посібників (довідників, путівників тощо), які описують бібліотечно-каталожні вторинні ресурси (неопубліковані бібліографічні посібники відкритого типу).

Заслужують на увагу нові галузеві ретроспективні метабібліографічні посібники, підготовлені відділом науково-бібліографічної інформації НБУВ. Наприклад, анотований каталог «Держава і право. Бібліографічні посібники» (Київ, 2010) відображає різні за жанром тематичні та галузеві бібліографічні посібники з питань держави і права, опубліковані окремим виданням або окремим додатком, а також деякі праці, значну частину яких становить бібліографія [3]. Особливістю бібліографічної характеристики документів у цьому каталозі є подання змісту та анотацій. Описані джерела мають широку ретроспекцію – з 1831-го по 2007 р. Інше видання – покажчик бібліографічних посібників «Економіка. Економічні науки» (Київ, 2012) – відображає бібліографічні джерела з економіки, що вийшли окремим виданням або окремим додатком з 1858-го по 2010 р. і зберігаються у фондах НБУВ [7].

Додатковим джерелом метабібліографічної інформації є поточні та ретроспективні покажчики неопублікованої бібліографічної продукції, які видаються бібліотеками. Так, у відділі науково-бібліографічної інформації НБУВ готуються інформаційні покажчики неопублікованих бібліографічних списків, виконаних бібліотеками науково-дослідних установ НАН України [8].

Організаційно складним питанням є інформування про джерела зарубіжної бібліографічної україніки (бібліографічної екстеріоріки). Тут дослідники схиляються до думки про доречність відображення зарубіжних бібліографічних посібників в окремих метабібліографічних покажчиках. У відділі зарубіжної україніки НБУВ нині триває підготовка науково-допоміжного метабібліографічного покажчика «Бібліографічні джерела зарубіжної україніки».

2012 р. вперше в Україні побачив світ універсальний науково-допоміжний бібліографічний покажчик третього ступеня «Українські метабібліографічні посібники (кінець XIX — початок XXI ст.)» [22], укладений О. Л. Промською. У ньому підбито підсумки бібліографічної діяльності в галузі метабібліо-

графії в Україні. Описано окремо видані, внутрішньокнижкові та внутрішньожурнальні метабібліографічні посібники, бібліографічні розділи в покажчиках, опубліковані на історичній території України з кінця XIX ст. і до 2010 р. Не враховано праці українських бібліографів, що були видані за межами України та неопубліковані метабібліографічні посібники. Подано чотири допоміжні покажчики: іменний; покажчик бібліотек та інших установ, інформацію про видання яких вміщено у посібнику; хронологічний і предметний покажчики.

Здобутки української метабібліографії відображено не лише в друкованій продукції, а й в електронному середовищі. Актуальним джерелом метабібліографічної інформації є бібліотечні сайти. Представлену на них інформацію О. Л. Промська аналізує за чотирима основними блоками: інформація про традиційні бібліотечні каталоги та бібліографічні картотеки; інформація про електронні каталоги (ЕК), власні та запозичені бази даних (БД); інформація про бібліографічну продукцію бібліотек та наявність повних текстів бібліографічних посібників; наявність метабібліографічних покажчиків і метабібліографічних БД [17]. Переглянуто 88 вебсторінок, серед яких сайти національних, державних, обласних, міських і районних бібліотек. Проведений дослідницею аналіз виявив, що найменше інформації подано про традиційні бібліотечні каталоги і картотеки. Мінімальні відомості подаються про ЕК та інші БД (рік, з якого розпочато формування ресурсу та кількість записів). Досить рідко подається інформація про тип БД, види та мову описаних документів, дату останнього оновлення. Інформація про власну бібліографічну продукцію представлена на бібліотечних сайтах або окремо, або у загальному переліку видань бібліотеки. Подаються лише бібліографічні описи посібників або лише їхні назви. На сайтах багатьох бібліотек розміщено електронні версії підготовлених покажчиків. Дуже мало подано анотацій, рецензії на покажчики не відображаються. Відсутня також інформація про видання, які готуються або заплановані. З власне метабібліографічних ресурсів присутні: огляди, архіви виконаних довідок, БД бібліографічних посібників.

На жаль, навіть сьогодні в Україні видається обмаль метабібліографічних посібників, які описують БД. Першим таким покажчиком є каталог, підготовлений Українським інститутом науково-технічної експертизи та інформації (УкрІНТЕІ) «Базы данных НТИ Украины» (Київ, 1995). З бібліотек такий каталог однією з перших підготувала НБУВ [1]. У 2017 р. тут видано довідник (метабібліографічний посібник),

який комплексно описує систему карткових каталогів і картотек НБУВ, основних друкованих каталогів, електронних каталогів і БД, сканованих каталогів [9].

У 2001 р. відділом науково-бібліографічної інформації НБУВ започатковано базу даних «Електронний каталог довідково-бібліографічних видань». Здійснюється ретроспективна та поточна каталогізація довідково-бібліографічних видань, які зберігаються в НБУВ. На сьогоднішній день база даних налічує приблизно 23,5 тис. записів. Бібліографічна складова БД стала основою для видання галузевих метабібліографічних посібників. З 2011 р. формується база даних неопублікованих бібліографічних посібників «Архів виконаних довідок». У найближчих планах – виокремлення бази даних бібліографічних посібників з «Електронного каталогу довідково-бібліографічних видань». Вона відображатиме друковані та електронні джерела бібліографічної інформації з виходом на існуючі електронні версії покажчиків та неопублікованих бібліографічних посібників. Мета роботи – створення ґрунтового електронного ресурсу з розширеними пошуковими можливостями, що слугуватиме базою для створення ретроспективних метабібліографічних посібників.

Основними напрямками метабібліографічної діяльності бібліотек в електронному середовищі є створення різнопланових БД, які відображають: друковану вторинну продукцію; електронні покажчики та БД; неопубліковані бібліографічні посібники (нові в електронному вигляді та за минулі роки оцифровані). Попереду робота над зведеними метабібліографічними ресурсами та на їхній основі – над ресурсом національним.

Незважаючи на істотні зрушення у справі розвитку національного метабібліографічного обліку, його система й досі є недостатньо розвинутою. Залишаються відкритими питання: повноти відображення бібліографічних посібників, критеріїв включення латентних форм бібліографічної інформації, відображення неопублікованих бібліографічних посібників та зарубіжних джерел, особливостей бібліографічної характеристики документів, недостатньої координації між установами – створювачами метабібліографічних посібників тощо. Варто також активніше використовувати метабібліографію як елемент управління бібліографічною діяльністю зі створення оптимальної системи бібліографічних посібників першого ступеня. Потребує вдосконалення методика складання різножанрових покажчиків бібліографічних посібників. При підготовці ретроспективних метабібліографічних покажчиків

потрібно відображати рецензії на бібліографічну продукцію. Інформацію про електронні вторинні ресурси доцільно подавати в єдиній структурі метабібліографічного посібника поряд з друкованими джерелами. Національним бібліотекам необхідно формувати метабібліографічні бази даних, які комплексно відображатимуть різні за видами та носіями інформації вторинні документи, розвивати міжвідомчу співпрацю у цьому напрямі.

Бібліографічні посилання

1. Добко Т. В. *Бази даних служби довідково-бібліографічного обслуговування* : анот. кат. / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 1996. 20 с.
2. Добко Т., Штих П. Відкритий електронний архів неопублікованих бібліографічних посібників: історія, формування та використання. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. Київ, 2015. Вип. 42. С. 223–232.
3. *Держава і право. Бібліографічні посібники* : анот. кат. / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського; уклад. : В. Ю. Радченко, В. А. Шкаріна; наук. ред. і авт. передм. Т. В. Добко. Київ, 2010. 292 с.
4. *Держава і право: електронні бібліографічні ресурси* : путівник / Нац. акад. наук України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського; уклад. : Н. І. Моїсеєнко, А. М. Колесніченко; наук. ред. Т. В. Добко. Київ, 2010. 118 с. URL: http://www.nbu.gov.ua/sites/default/files/msd/dip10_vdbo.pdf.
5. *Джерела українознавства*. Вип. 1. Вітчизняні бібліографічні джерела / Центр. наук. б-ка ім. В. І. Вернадського АН УРСР, Держ. респ. б-ка УРСР ім. КІПС, Археогр. коміс. АН УРСР; упоряд. : Б. В. Грановський, Н. М. Погребецька, С. О. Рильков, В. І. Костира. Київ, 1990. 239 с. Покажч. : с. 175–238.
6. *Джерела українознавства*. Вип. 2. Бібліографія бібліографічних посібників українських періодичних видань / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського; уклад. : Н. М. Погребецька, Л. М. Ковінченко. Київ, 1998. 130 с. Покажч. : с. 89–129.
7. *Економіка. Економічні науки* : покажч. бібліогр. посіб. / Нац. акад. наук України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського; уклад. : В. Ю. Радченко, В. А. Шкаріна; наук. ред. Т. В. Добко; відп. ред. В. М. Горючий. Київ, 2012. 139 с.
8. *Інформаційний покажчик неопублікованих бібліографічних списків, виконаних бібліотеками науково-дослідних установ НАН України, 1996–2001* / Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України; уклад. І. М. Архіпова; ред. : Т. В. Добко, М. А. Чиж. Київ, 2002. 33 с.
9. *Каталоги Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського* : довідник / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського; уклад. : Ю. Л. Фіх, Т. В. Добко; за участю Л. В. Коновал, О. П. Ткаченко; наук. ред. Т. П. Павлуша; відп. ред. Т. В. Добко. Київ, 2017. 92 с.
10. Моргенштерн И. Г. *Библиография: учеб. систематизир. терминолог. слов. Тезаурус библиогр. понятий и терминов* / Челябин. гос. акад. культуры и искусств. Челябинск : ЧГАКИ, 2002. 26 с.
11. Моргенштерн И. Г. *Метабиблиография (библиография библиографии)*. *Библиография*. 2007. № 5. С. 135–139.
12. *Тенденції впливу глобального інформаційного середовища на соціокультурну сферу України* / О. С. Онисьченко, В. М. Горючий, В. І. Попик, Ю. М. Половинчак, Л. Й. Костенко; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2013. 222 с.
13. Новосьолова Л., Дзюбич С. *Метабібліографія шевченкіани (кінець ХІХ – початок ХХІ ст.): стан та проблеми*.

Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Київ, 2016. Вип. 44. С. 529–544.

14. Пеленський С. Ю. *Бібліографія української бібліографії*. Львів, 1934. 198 с. (Видання «Богословії»; число 18; Бібліотека «Дзвонів»; число 4).

15. Промська О. Бібліографія бібліографії: термінологічний аспект. *Вісн. Кн. палати*. 2007. № 3. С. 22–24.

16. Промська О. Випуск універсальних ретроспективних метабібліографічних показників в Україні. *Вісн. Кн. палати*. 2011. № 3. С. 14–17.

17. Промська О. Метабібліографія і електронне середовище. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. Київ, 2010. Вип. 27. С. 191–199.

18. Промська О. Перші кроки української метабібліографії. *Бібл. вісник*. 2010. № 1. С. 32–36.

19. Промська О. Л., Глазунова Л. В. Метабібліографічні ресурси України: сучасний стан та напрями вдосконалення в електронному середовищі. *Створення бібліографічних ресурсів: проблеми та перспективи*: матеріали п'ятих бібліогр. студій [м. Харків], 25 квіт. 2012 р. / Харків. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка. Харків, 2012. С. 4–12.

20. Радченко В., Шкаріна В. Метабібліографія з проблем держави і права. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. Київ, 2011. Вип. 32. С. 95–102.

21. Рибчинська Н. Загальноукраїнський характер метабібліографії західноукраїнських бібліографів першої половини ХХ ст. *Зап. Львів. нац. наук. б-ки України ім. В. Стефаника*. 2008. № 1. С. 317–329.

22. *Українські метабібліографічні посібники (кінець ХІХ – початок ХХІ ст.): наук.-допом. бібліогр. покажч. третього ступеня* / Нац. парлам. б-ка України, Рівнен. держ. гуманіт. ун-т; авт.-уклад. О. Л. Промська; наук. ред. В. О. Кононенко; наук. консультант Г. М. Швецова-Водка. Київ, 2012. 120 с.

23. Швецова-Водка Г. М. Українська метабібліографія. *Вісн. Одес. нац. ун-ту. Сер. : Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство*. 2017. Т. 22, вип. 1. С. 175–188.

24. Ясинський М. І. *Головні моменти з історії бібліографії*. Всенар. б-ка України. Київ, 1927. 29 с. Бібліогр. : с. 11–22.

References

1. Dobko, T. V. (1996). *Bazy danykh sluzhby dovidkovo-bibliografichnoho obsluhovuvannia: anot. kat.* [Databases of service of reference-bibliographical service: the annotated catalogue]. Kyiv. [in Ukrainian].

2. Dobko, T., Shtykh, P. (2015). Vidkrytyi elektronnyi arkhiv neopublikovanykh bibliografichnykh posibnykiv: istoriia, formuvannia ta vykorystannia [Open electronic archive of unpublished bibliographic aids: history, formation and use]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho, Issue 42*, pp. 223-232. Kyiv. [in Ukrainian].

3. Shkarina, V. A., Radchenko, V. Iu. (Eds.). (2010). *Derzhava i pravo. Bibliografichni posibnyky: anot. kat.* [State and Law. Bibliographic manuals: annotated catalog]. Kyiv. [in Ukrainian].

4. Moiseienko, N. I., Kolesnichenko, A. M. (Eds.). (2010). *Derzhava i pravo: elektronni bibliografichni resursy: putivnyk [State and Law: Electronic Bibliographic Resources: A Guidebook]*. Kyiv. Retrieved from http://www.nbu.gov.ua/sites/default/files/msd/dip10_vdbo.pdf [in Ukrainian].

5. Hranovskyi, B. V., Pohrebetska, N. M., Rylkov, S. O., Kostyra, V. I. (Eds.). (1990). *Dzherela ukrainoznavstva. Vyp. 1. Vitchyzniani bibliografichni dzherela* [Sources of Ukrainian Studies. Vol. 1. Domestic bibliographical sources]. Kyiv. [in Ukrainian].

6. Pohrebetska, N. M., Kovinchenko, L. M. (Eds.). (1998). *Dzherela ukrainoznavstva. Vyp. 2. Bibliografiia bibliografichnykh posibnykiv ukrainskykh periodychnykh vydan* [Sources of Ukrainian Studies. Vol. 2. Bibliography of bibliographic manuals of Ukrainian periodicals]. Kyiv. [in Ukrainian].

7. Radchenko, V. Iu., Shkarina, V. A. (Eds.). (2012). *Ekonomika. Ekonomichni nauky: pokazhch. bibliohr. posib.* [Economy. Economic Sciences: Index of Bibliographic Aids]. Kyiv. [in Ukrainian].

8. Arkhipova, I. M. (Ed.). (2002). *Informatsiyni pokazhchyk neopublikovanykh bibliografichnykh spyskiv, vykonanykh bibliotekamy naukovo-doslidnykh ustanov NAN Ukrainy, 1996-2001* [Information index of unpublished bibliographic lists made by the libraries of research institutes of the National Academy of Sciences of Ukraine, 1996-2001]. Kyiv. [in Ukrainian].

9. Fikh, Iu. L., Dobko, T. V. (Eds.). (2017). *Katalohy Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho: dovidnyk* [Catalogs of the Vernadsky National Library of Ukraine: reference book]. Kyiv. [in Ukrainian].

10. Morgenshtern, I. G. (2002). *Bibliografiya: ucheb. sistematizir. terminol. slov. Tezaurus bibliogr. ponyatiy i terminov* [Bibliography: educational systematized terminological dictionary. Thesaurus bibliogr. concepts and terms]. Cheliabinsk: CHGAKI. [in Russian].

11. Morgenshtern, I. G. (2007). Metabibliografiya (bibliografiya bibliografii) [Metabibliography (bibliography of the bibliography)]. *Bibliografiia*, 5, 135-139. [in Russian].

12. Onyshchenko, O. S., Horovyi, V. M., Popyk, V. I., Polovynchak, Iu. M., Kostenko, L. I. (2013). *Tendentsiyi vplyvu hlobalnoho informatsiynoho seredovyshcha na sotsiokulturnu sferu Ukrainy* [Trends in the Influence of the Global Information Environment on the Socio-Cultural Sphere of Ukraine]. Kyiv. [in Ukrainian].

13. Novosiolova, L., Dziubych, S. (2016). Mebibibliografiia shevchenkiany (kinets XIX - pochatok XXI st.): stan ta problemy [Mebibliography of Shevchenko (the end of the XIX and early XXI centuries): state and problems]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho, Issue 44*, pp. 529-544. Kyiv. [in Ukrainian].

14. Pelenskyi, Ie. Iu. (1934). *Bibliografiia ukrayinskoj bibliohrafii* [Bibliography of the Ukrainian bibliography]. Lviv. [in Ukrainian].

15. Promska, O. (2007). Bibliografiia bibliografii: terminolohichniy aspekt [Bibliography of the bibliography: the terminology aspect]. *Visnyk Knyzhkovoї Palaty*, 3, 22-24. [in Ukrainian].

16. Promska, O. (2011). Vypusk universalnykh retrospektivnykh metabibliografichnykh pokazhchykiv v Ukraini [Issue of universal retrospective metabibliographic indexes in Ukraine]. *Visnyk Knyzhkovoї Palaty*, 3, 14-17. [in Ukrainian].

17. Promska, O. (2010). Metabibliografiya i elektronne sere-dovyshche [Metabibliography and the electronic environment]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho, Issue 27*, pp. 191-199. Kyiv. [in Ukrainian].

18. Promska, O. (2010). Pershi kroky ukrainskoj metabibliohrafii [The first steps of Ukrainian metabibliography]. *Bibliotechnyi Visnyk*, 1, 32-36. [in Ukrainian].

19. Promska, O. L., Glazunova, L. V. (2012). *Metabibliografichni resursy Ukrainy: suchasnyy stan ta napryamy vdoskonalennya v elektronnomu sere-dovyshchi* [Metabibliographic resources of Ukraine: the current state and directions of improvement in the electronic environment]. Stvorennia bibliografichnykh resursiv: problemy ta perspektyvy: materialy piyatykh bibliohr. studii, [m. Kharkiv], 25 kvit. 2012 r., pp. 4-12. Kharkiv [in Ukrainian].

20. Radchenko, V., Shkarina, V. (2011). Metabibliografiia z problem derzhavy i prava [Metabibliography on state and law prob-

lems]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho*, Issue 32, pp. 952-102. Kyiv. [in Ukrainian].

21. Rybchynska, N. (2008). Zahalnoukrainskyi kharakter metabibliografii zakhidnoukrainskykh bibliografiv pershoi polovyny XX st. [The all-Ukrainian character of the metabibliography of the Western Ukrainian bibliographers of the first half of the twentieth century]. *Zapysky Lvivskoi natsionalnoi naukovoї biblioteki Ukrainy im. V. Stefanyka*, 1, 317-329. [in Ukrainian].

22. Promska, O. (Ed.). (2012). *Ukrainski metabibliografichni posibnyky (kinets XIX - pochatok XXI st.): nauk.-dopom. bibliohr.*

pokazhch. tretoho stupenia [Ukrainian bibliographic aids (the end of the nineteenth and early twenty-first centuries): scientific supplementary bibliographic index of the third degree]. Kyiv. [in Ukrainian].

23. Shvetsova-Vodka, H. M. (2017). Ukrainiska metabibliografiia [Ukrainian metabibliography]. *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu. Seriya: Bibliotekoznavstvo, bibliohrafoznavstvo, knyhoznavstvo*, 22(1), 175-188. [in Ukrainian].

24. Yasynskyi, M. I. (1927). *Holovni momenty z istorii bibliohrafii* [Highlights from the history of bibliography]. Kyiv. [in Ukrainian].

Vitalina Shkarina,

Researcher, Vernadsky National Library of Ukraine

DEVELOPMENT OF THE SYSTEM OF NATIONAL METABIBLIOGRAPHIC MANUALS IN UKRAINE

The article deals with the questions of the national metabibliography as a part of the national bibliography of Ukraine. The stages of the development of the system of national metabibliographic manuals from its origin to the present are observed. The content of the concept «national bibliography» is derived. The system of current and retrospective accounting of sources of secondary information is distinguished. The state bibliographic registration manuals, which partially reflect bibliographical references, as well as publications that are completely metabibliographic, are analyzed. Separately, bibliographic textbooks of Ukrainian-speaking content and biobibliographic metabibliographic indexes are allocated. Attention is also drawn to other solid metabibliographic resources, including electronic ones, which serve as materials for national bibliophysical manuals. The metabibliographic manuals and databases of the Vernadsky National Library of Ukraine are characterized.

К е у о р д с: national bibliography of Ukraine, national bibliography of the second degree, national metabibliography, national metabibliographic manuals, metabibliographic resources.

Стаття надійшла до редакції 1.02.2018 р.

УДК 026:351(477)"20"

Олена Островська,

аспірант Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

Мережа українських військових бібліотек: сучасний стан та перспективи входження в соціокомунікаційний простір

У статті досліджується мережа військових бібліотек України, розкриваються їхні функції, специфічні завдання, охарактеризовано бібліотечні ресурси, колекції документів. Проаналізовано сайти деяких сучасних військових книгозбірень та електронних бібліотек військової літератури, обґрунтовано необхідність розроблення типового сайту української військової бібліотеки.

К л ю ч о в і с л о в а: бібліотечна мережа оборонного відомства, функції українських військових книгозбірень, електронні ресурси військових бібліотек, типовий сайт військової бібліотеки.

Докорінним змінам, що відбуваються останніми роками в українському війську, його реформуванню, переоснащенню, відродженню великою мірою сприяють і бібліотечні установи.

Бібліотеки Збройних Сил України – невід’ємна складова бібліотечної справи країни. Військові бібліотеки роблять вагомий внесок у бібліотечно-інформаційне, освітнє та культурне обслуговування військовослужбовців в інтересах максимально повного задоволення їхніх інформаційних запитів, підвищення їхнього загальнотеоретичного, ідео-

логічного та культурного рівня, рівня військових знань, фахової та службової кваліфікації, бойової готовності, зміцнення військової дисципліни [10]. Сучасні військові бібліотеки вирішують специфічні завдання, пов’язані з особливостями військової служби своїх користувачів.

У липні 2002 р. наказом Міністра оборони України була чітко визначена бібліотечна мережа оборонного відомства [11]. У грудні 2013 р. побачило світ Положення про бібліотеки у Збройних Силах України, де уточнена мережа бібліотек, їх кла-